

Олександр Горбач

Національний університет "Львівська політехніка"

ВЗАЄМОДІЯ СИСТЕМИ "ПОЛІТИКА-РЕЛІГІЯ"

© Горбач О., 2012

Досліджено феномен суспільних явищ політики і релігії у перерізі їх взаємодії, вивчено історичний досвід такого взаємного впливу. Окреме місце відведено аналізу практичного застосування закону України "Про свободу совісті та релігійні організації".

Ключові слова: політика, релігія, система.

Olexandr Gorbach

INTERACTION OF THE SYSTEM "POLICY – RELIGION"

The article explores the phenomenon of social phenomena politics and religion in the context of their interaction, exploring the historical experience of such mutual influence. A separate analysis is given to the practical application of the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations".

Key words: politics, religion, the system.

З того часу, як людина вперше зіткнулася із стихіями, грізними явищами природи, вона відчула і свою безпорадність, нікчемність перед ними. Людина відчула страх, з якого виникла релігія. Найпримітивніша релігія, сліпа та глуха, але наповнила світогляд першої людини хоч якимсь змістом та мотивами.

Сьогодні на міжнародній арені відбувається чимало геополітичних, міграційних, інтеграційних процесів, які мають визначальний чи частковий вплив на розвиток кожної держави. Загалом міжнародну політику формує ціла низка об'єктивних чи суб'єктивних факторів, які так чи інакше стосуються національних інтересів, культурних цінностей, історичних традицій та релігій як історично-культурного виразника.

У третє тисячоліття людство входить із новими проблемами суспільних, економічних, політичних та інших відносин, саме тому надважливим є переосмислення культурних цінностей людства, факторів його збереження та продовження, саме тому актуальними будуть доробки, що вивчають, досліджують культурні цінності, історію, моральний образ людства.

Актуальність вивчення релігійного та церковного чинника у політичному житті українського народу зумовлюється багатоконфесійним складом великої території України. Вивчення цих аспектів актуалізується міжнародними стосунками України, визначенням чіткого зовнішньополітичного вектора.

Ставлячи за мету проаналізувати взаємозв'язок релігій та політики, зокрема зовнішньополітичних та зовнішньоконфесійних стосунків, найлогічнішим видається вивчення тих релігій, які реалізують свої учення у більшості держав світу.

Досліджуючи релігійний феномен у перерізі зовнішньополітичних, міждержавних відносин, необхідно прослідкувати вплив кожної із світових релігій на культурно-політичне становище у світі загалом; проаналізувати догматичні положення християнства, ісламу, буддизму на предмет формування ними державно-політичного устрою; порівняти форми впливу кожної із світових релігій на формування як внутрішньої, так і зовнішньополітичної діяльності провідних країн світу; оцінити рівень впливу і взаємовпливу релігійної та державної влади; дати прогностичну оцінку

можливого перебігу світового розвитку у співіснуванні; сформулювати рекомендації побудови зовнішньополітичної стратегії та векторів зовнішньополітичної діяльності України.

Гортаючи першоджерела та праці, що їх коментують, виявляється істина, що проблема системи “політика – релігія” не нова. Вже у платонову та аристотелівську епохи розглядалися проблеми цієї системи та її взаємодії. У “Законах” Платон велику увагу приділяв роздумам про взаємовідносини релігії та держави, вважаючи пріоритетом держави – контроль за релігією. Аристотель обмірковував моральність держави, Сенека розглядав братство людей і богів, Цицерон багатий політичними та філософськими промовами.

З часів середньовіччя дійшли до нас праці А. Данте, М. Падуанського, В. Оккама. Вже у “Божественній комедії” А. Данте критикував християнство, висміював церковне у світському, враховуючи те, що він не бачив сьогоденного християнства.

В епоху Відродження Макіавеллі засуджував папство і вбачав у ньому головного винуватця за роздробленість Італії. Томас Гоббс у “Левіафані” виводив логіку держави і церкви, духовної і світської влади. Нова та новітня історія політичної думки дуже багата змістовними політико-філософськими творами, які було б важко навіть перелічити.

Отже, проблема системи “політика-релігія”, дослідження співвідношення, взаємозалежності, верховності, першості церкви та держави, духовної та світської влади – є не нова, вона з’явилася з появою держави та релігії, розвивалася впродовж їх існування, знаходила різнобічне відображення у працях філософів, теологів, політиків. Важко перелічити усіх мислителів, хто долучився до цієї проблематики, які мають наукові доробки у цій царині. Попри це, важко також стверджувати, що проблема системи “політика-релігія” є достатньо вивчена, вичерпана і вирішена.

У сьогоденному світі налічується близько 200 держав і серед них не знайдеться жодної безрелігійної, релігія присутня у кожній державі. Більше 100 держав сповідують християнство, яке є домінуючою релігією. Майже 40 держав сповідують іслам, більше 10 – буддизм, близько 20 держав поєднують співіснування християнства та ісламу, 15 держав зберегли окремі свої релігії. У Великобританії і на Соломонових островах домінує англіканська церква. У державах Бенін, Гана, Гвінея-Бісау, Замбія, Зімбабве, Кот-ді-Івуар збереглися місцеві вірування. Ізраїль сповідує іудаїзм, Індія та Непал – індуїзм, Китай – даосизм, Тайвань – конфуціанство, Японія – синтоїзм, Латвія – лютеранство.

До сьогодні вчені намагаються віднайти докази існування Бога. Віруючі намагаються знайти сенс життя, науковці прагнуть обґрунтувати похід євреїв через Червоне море. Археологи сканують гори, сподіваючись знайти залишки завітного Ноевого ковчега. Психологи аналізують коди апокаліпсису. Хіміки та фізики намагаються розгадати секрети крові Януарія. Богослови обґрунтовують богопоходження суспільства, окремі генетики доводять, що людина не походить від мавпи.

Дослідження, які вивчають взаємодії релігійного фактора у системі політичних процесів, не втраять своєї актуальності, допоки існуватиме система “політика-релігія”. Актуальність зумовлюється також невизначеним місцем як релігії у політиці, так і політики у релігії. Вони завжди взаємодоповнювали одне одного. Відомі приклади, коли релігія ставала на службу політики, і є випадки, коли політична діяльність зосереджувалася у руках духівництва.

Прикладом є уся політична історія, у якій правителі вважалися намісниками Бога на землі. Зокрема, це проглядається у творчості єгипетської стародавньої цивілізації, яка свідчить про величезну роль фараона. У малюнках та написах на стінах гробниць можна часто зустріти його зображення. Постаць фараона як верховного керівника держави, що володів величезними територіями, свідчить про глибоку історію стародавнього єгипетського державотворення. Уже у II тисячолітті до н. е. фараони вели доволі активну зовнішню політику, а сам фараон як правитель підносився до рівня божественної особи, намісника Бога на Землі і подібне відношення можна спостерігати й сьогодні у деяких державах ісламу.

Історія свідчить, що вже у середньовічному папському Римі була збудована своєрідна християнська “світова держава”, яка принесла в політичну думку такі нові поняття у галузі міжнародних відносин, як підпорядкованість цивільної влади універсальній духовній, можливість

формування вищих наддержавних утворень, зокрема, і побудова християнської цивілізації. Християнське зовнішньополітичне зверхництво мало вирішальне значення у політичному становленні середньовічних держав Європи, їх консолідацію в боротьбі з арабським та мусульманським світом, з нашествиями на Європу орд гунів та монголо-татар.

Іншим прикладом є державницька діяльність кардинала Рішельє. Будучи церковним мужем, він отримав безліч перемог у світських державних справах. Найбільшою його перемогою стало завершення Тридцятилітньої війни підписанням Вестфальського трактату 24 жовтня 1648 р. У результаті чотирирічних переговорів, які передували укладенню цього трактату, було досягнуто кількох пунктів, які свідчать про перемогу французької дипломатії. Збільшення території Франції, зниження імператорської влади Фердинанда і поділ Німеччини на маленькі держави було дуже вигідним для Франції з точки зору політики. Проте один із пунктів “постановив, що церковне майно має належати тим, хто мав його в 1642 р., було некорисне для католиків, бо католики втратили два архієпископства, 13 єпископств і багато архімандрій” [9, с. 255]. Очевидно, що кардинал Рішельє діяв заради державного інтересу і загального блага, а не керувався церковними канонами.

Отже, вчинки кардинала Рішельє стосовно протестантизму свідчать не про користь Вестфальського трактату католицькій Франції повною мірою, але звідси випливає висновок, що Рішельє був “більше державним мужем, ніж церковним” [9, с. 255]. Підтвердженням цього є і те, що, будучи католиком і кардиналом Римської церкви, він діяв проти католицької Іспанії і Австрії у спілці із протестантськими князями Німеччини, в той самий час, будучи упевненим прибічником та захисником абсолютизму в інтересах Франції, підтримував бунтівних німецьких князів проти їх імператора.

Ще один приклад взаємодії системи “політика-релігія” демонструє, як релігія привносить у політику культурно-історичні традиції, збагачує систему, і, зрештою, наповнює політику змістом відповідальності. “У лютому 1868 року самураї з клану Тосі вбили в Сакаї 14 французів. На вимогу Франції японським урядом була виплачена значна “втішна сума”. Винним у вбивстві самураям було наказано зробити харакірі, тобто розпороти собі животи на очах французького посла. Посол не витримав сцени самострати, і після того, як одинадцятий самурай зробив собі харакірі, запропонував пом’якшити покарання. Ті дев’ять самураїв, що залишилися в живих, були заслані на віддалений острів” [5, с. 92].

Японська національна релігія – синтоїзм – дуже стародавня. Ця релігія ґрунтується на поклонінні величезній кількості богів – Камі, основною серед яких є Омі Камі Аматерасу – богиня Сонця. Політичний зміст виявляється у поклонінні імператору, який вважається представником Аматерасу на Землі. Великого значення у релігії приділяється культу предків, що надає віруванню етико-патріотичного змісту. Харакірі – складна особливість японської культури, яка демонструє рівень уявлень про власну гідність, мужність перед людьми і богами. І немає великого значення, як самурай припустився проступка, щоб досягти моральної чистоти в очах людей і богів, він готовий віддати життя.

Слід згадати ще один яскравий та цікавий приклад сучасної взаємодії системи “релігія-політика”. Муаммар Каддафі – вождь і лідер Лівії, отримавши владу у 1969 році і ліквідувавши державне законодавство, зумів утримувати її впродовж більше сорока років, керуючись лише Кораном.

Аналіз непоодиноких прикладів співіснування релігійних традицій у державній, міжнародній політиці та владних чинників у духовному житті доводить, що система “політика-релігія”: а) має глибоку історію; б) охоплює усю сукупність країн і держав; в) відкрито або приховано впливає на усі сфери життєдіяльності людини; г) функціонує незалежно від географічної, релігійної, конфесійної належності чи політичного режиму, устрою, форми правління.

Проблеми системи “політика-релігія” досліджував німецький філософ XIX ст. Ернст Геккель. У тісній взаємозалежності релігії та політики він бачив велике зло, пропагував шлях освіти до формування світської держави. “Державний устрій виправиться тільки тоді, коли вивільниться від кайданів церкви і підніме на вищий рівень пізнання громадян стосовно світу і людини шляхом

всезагальної природно-наукової освіти. Та чи інша форма правління не має при цьому істотного значення. Буде чи монархія, чи республіка, аристократична чи демократична конституція – все це питання другорядне порівняно з головним великим питанням: Чи повинна сучасна культурна держава бути духовною чи світською?” [1, с. 74].

У світлі 20-ти важких років незалежного існування України зростає цінність досліджень української системи “політика-релігія”, нового значення набуває питання пріоритетності світського та духовного в умовах українського політичного режиму. Україна довгий час балансувала на межі демократії. В останній час маятник політичного режиму значно хитнувся в бік авторитаризму, а із судовими процесами над Юрієм Луценко та Юлією Тимошенко Україна уже визначається як держава із авторитарним політичним режимом. На користь цього режиму свідчать акції протесту чорнобильців, афганців та судові розпорядження про заборону таких акцій.

Суспільне життя і політичні процеси в Україні відбуваються у межах законодавства, яке має суто декларативний характер. Так, Україна декларується як демократична, правова держава з громадянським суспільством, із свободою слова та віросповідання, що в основі має розбіжності із реальним станом. Поверхневий аналіз закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” доводить, що розмежування церковного та державного також існує лише апіорі.

У 1 ст. закон ставить завдання “подолати негативні наслідки державної політики щодо релігії і церкви” [2, ст. 1]. Благі наміри закону нівелюються його ігноруванням і замість подолання негативних наслідків простежується поглиблення суперечностей у міжцерковних відносинах, у відносинах між державою і церквою, у зовнішньополітичних стосунках.

6 ст. закону стверджує, що “державна система освіти в Україні відокремлена від церкви” [2, ст. 6], проте у середніх школах є уроки з “християнської етики”, які часто проводять священники із найближчої церкви. У результаті ці уроки зводяться до богослов'я. До того ж статистика констатує зростання дитячої злочинності, а мережі Інтернету переповнені дитячою жорстокістю, цинізмом, не кажучи уже про алкоголізм чи куріння.

5 ст. декларує: “Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави” [1, ст. 5]. Але реальність свідчить про зворотне. Наприклад, “6 липня Постановою Верховної Ради вирішено на державному рівні в Україні урочисто вшанувати 50-річчя з дня смерті Валентина Феліксівича Войно-Ясенецького. Державою гарантоване навіть фінансове і матеріально-технічне забезпечення” [8, с. 8]. До слова, постать Войно-Ясенецького (богослова РПЦ) в Україні невідома, і відомою не може бути, оскільки жодних заслуг перед нашою державою він не здобув. Причиною такої державної уваги до богословської особи є черговий візит московського патріарха Кирила в Україну, який уособлює... крупні фінанси.

“Московська патріархія – це потужна бізнесова імперія, що займається торгівлею тютюном, алмазами, нерухомістю, туристичним і готельним бізнесом. Сестра патріарха Кирила Лідія Леонова має у своїй власності близько 300 тютюнових структур. Під опікою патріарха знаходиться також макаронна фабрика у Смоленську. У його відомстві є завод, який випускає воду “Святой источник”. Усі гроші акумулюються у комерційному банку московської патріархії “Пересвет” [8, с. 29].

Четверта частина 5 статті стверджує, що “державна не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії” [2, ст. 5]. Ця частина розходиться із політичною реальністю, у якій рух фінансів є двостороннім. Віктор Янукович нагородив орденом “За заслуги” 1 ступеня Митрополита Донецького УПЦ МП Іларіона [7, с. 18], а “Патріарх Московський Кирило нагородив Віктора Януковича премією у сумі 50 тисяч доларів” [6, с. 4].

Відомо, що В. Янукович віддає перевагу Російській православній церкві. Але цим порушується п'ята частина 5 статті, яка гласить, що “встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається” [2, ст. 5]. Президент України майже два роки не міг знайти часу, щоб зустрітися з представниками релігійних спільнот країни, проте щоквартально знаходить час, щоб зустрітися із главою Російської православної церкви [8, с. 39].

Скласти уявлення про російські релігійні традиції у політиці можна, звернувшись до історії. Ще з часів Петра I ця церква стала частиною імперської влади в країні. Ліквідувавши патріархат і

утворивши синод, Петро I фактично став сам патріархом Російської православної церкви. Церква стала виконувати навіть поліцейні функції. Священики зобов'язані були таємниці сповіді прихожан передавати в поліцейські дільниці. У середині держави церква втратила свій авторитет та повагу в населення, але стосовно держави та її функцій вона відіграла помітну роль.

“У проявах національної та релігійної нетерпимості Росія ніколи не поступалася Європі, а інколи навіть перевершувала її. Оскільки міра загрози Росії та її православної релігії зі Сходу і Заходу була неоднаковою. Різними були сила та спрямованість конфесійної нетерпимості. Особлива нетерпимість проявлялась у ставленні православних до католицизму, який, як вони вважали, був заражений “сретичними мудруваннями”. Починаючи з XV ст., церква використовує проповідь нетерпимості до католицизму як своєрідну форму протидії місіонерській політиці Риму щодо Росії та її церкви” [10, с. 46].

Тісна дружба українського президента і закордонної церкви могла б сприйматися навіть позитивно, якби не реальність, у якій існує тісна співпраця РПЦ із спецслужбами. Недавня історія показує тісний контакт Російської православної церкви й держави. “Патріарх Московський Олексій II отримав диплом і мантию Почесного доктора Російської академії держслужби (РАДС) при президенті РФ”. Московський патріархат спільно з РАДС організував курси, присвячені правовим і організаційним питанням взаємодії Церкви й держави [5, с. 36].

Тісний зв'язок церкви і держави існує навіть сьогодні. Агентська кличка нинішнього глави Російської православної церкви Кирила – Михайлов [8, с. 47].

У міжнародній політиці сучасних держав роль та значення національних духовних цінностей значно зросли. Ми є свідками швидкої інтернаціоналізації міжнародного суспільно-політичного життя, з одного боку, і впертої боротьби народів, захист національних духовних цінностей, – з іншого.

Те, що законодавство України має суто декларативний характер, включаючи Конституційні положення про демократичність, соціальність і правомірність держави, – відомі речі, які у найближчому часі будуть сприйматися як норма. Погано це чи добре, трактується по-різному. Можна знайти цілу низку прикладів інших держав, у яких є подібна ситуація. Заспокоюючи себе та інших, можна розглядати подібні речі як мету, цінності, до яких потрібно прагнути, але разом із цим слід збагнути, що якщо невиконання законів буде нормою або лише метою, то будь-який крок до цієї мети може перетворитися на мету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геккель Э. *Мировые загадки* / Эрнст Геккель. – М.: ОГИЗ, 1935. – 536 с.
2. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” / Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
3. Панов А. *Японская дипломатическая служба* / А. Панов. – М.: Международные отношения, 1988. – 184 с.
4. Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. / засн. Українська асоціація релігієзнавців; голов. ред. А. Колодний. – 2003. – № 8–9. – 92 с.
5. Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал / засн. Українська асоціація релігієзнавців; голов. ред. А. Колодний. – 2003. – № 11. – 80 с.
6. Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал / засн. Українська асоціація релігієзнавців; голов. ред. А. Колодний. – 2011. – № 1. – 88 с.
7. Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал / засн. Українська асоціація релігієзнавців; голов. ред. А. Колодний. – 2011. – № 3. – 88 с.
8. Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал / засн. Українська асоціація релігієзнавців; голов. ред. А. Колодний. – 2011. – № 4. – 80 с.
9. Хома І. *Нарис історії Вселенської Церкви* / о. Іван Хома. – Рим: Український Католицький Університет Св. Климента Папи. – Львів: Стрім, 1995. – 304 с.
10. Шуба О. *Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз)* / О. Шуба. – К.: Криниця, 1999. – 324 с.